

hogy kijelölték a beépítésre szánt terület határait (I–VII. kerület, Gyopáros, Gyopárhalm, Rákóczitelep)⁷³, valamint az iparügyi miniszter kiküldött szakértőjének részletes tájékoztatása után a kötelező beépítési módot is meghatározták 1940-ben. A főútvonalakon és a tereken emeletes zárt sorú, a fontosabb utcákban városias, zárt sorú, földszintes; a külsőbb részeken falusias, félig zárt sorú, illetve szabadonálló beépítést írtak elő.⁷⁴ A háborús esztendőök miatt a gyakorlati megvalósításra már nem kerülhetett sor, a tervezet értékeit azonban jól mutatja, hogy számos szempontját 1946-ban is felhasználták.

Említést érdemlő tény, hogy 1943-ban 553 házhelyet osztottak Kakasszéken,⁷⁵ ezzel a beépítésre kerülő terület tovább növekedett.

Az 1920–1944 közötti időszak gazdasági erőtlensége az építkezési kedv csökkenésében is megmutatkozott. Néhány nagyobb épület emelése (Tóth malom; Pipis malom; az Ady Endre utcai volt adóhivatal, ma a járási tanács II. sz. épülete; a Pacsirta és a Bajcsy-Zsilinszky utca sarkán álló pártbizottsági épület; a járásbíróház; a Táncsics utcán a volt Tafler-ház, az építővállalat épülete; az ún. betonpalota a Kossuth Lajos utcán; a Kossuth Lajos utca és a Töhötöm utca sarkán álló emeletes épület; a járási tanács I. sz. épülete és mellette a múzeum a Dózsa György utcán stb.) valamennyire városiasította ugyan az általános képet, de szétszórtságuk miatt nem hozhattak jelentősebb változást. A főtér a régi községházával szegyelevelően rosszul festett. Az új községházából megint nem lett semmi, a vasúti felüljáró ügyét is hiába vették újra elő.⁷⁶ A begyepesedett községvezetésben még annyi előrelátás, mozgékonyág sem akadt, mint az első világháború előtt. A századforduló körüli években – közigazgatásilag község léte – alig állt hátrább Orosháza a környező alföldi városoknál a rendezett külső dolgában, a Horthy-rendszer éveiben viszont alaposan lemaradt tőlük.⁷⁷

4. 1945–1963

A felszabadulástól napjainkig tartó belterületfejlődési szakasz 20 év alatt rendkívül sokat produkált, elsősorban a városias külső megteremtését célzó építkezések terén. Az 1946. január elsejével megvalósult városszállakulás⁷⁸ után, amely Szentetornya Orosházához csatolását is jelentette, 1946 őszére elkészült a részletes, a belterület központjában valóban városias utcák kialakítását célzó városrendezési elgondolás,⁷⁹ amely elsősorban távlati célokat tartott szem előtt. Ez a tervezet emeletes, zárt sorú beépítést írt elő az alábbi utcákon, tereken: Szabadság tér, Győri Vilmos tér, Széchenyi Miklós tér, Kossuth Lajos u., Előd u., Rákóczi út a Bajnok utcáig, Ady Endre u., Bajcsy-Zsilinszky u. a Sztálingrádi utcáig, Dózsa György u. a Luther ill. a Zöldfa utcáig, a Táncsics u. a 48. számig, ill. a Könd utcáig. Az utcák másik csoportjánál a földszintes, de zárt sorú építkezést tette kötelezővé a tervezet. (Ezek: Állomás u., Október 6. u. a Kossuth Lajos és a Thék Endre u. között, Szentesi út a komlói vasútig, Könd u., Deák Ferenc u. a Rákóczi úttól a Vörösmarty utcáig, Pacsirta u. az Ady Endre utcától a Hajnal utcáig, Sztálingrádi u. a Kelet utcáig, Dózsa György u. a Luther-Oláh István és a Zöldfa-Fürdő utcák között, Veres József u., Táncsics u. 31. ill. 50

számtól végig, Thék Endre u., Bajza u., Bajcsy-Zsilinszky u. a Sztálingrádi utcától az Aradi utcáig, Szabó Dezső u. a Makai ill. a Bercsényi utcáig.)

Az 1945-ös földreformmal kapcsolatos házhelyosztás végrehajtása során közel 900 igénylő kapott telket.⁸⁰ A kiosztott területek a Szarvasi út két oldalán, a Szarvasi és a Csizmadia Sándor utcák közötti részen, valamint Gyopároson (a Csicsova, Laktanya és a két vasút közötti dűlőben) voltak. A Szöllők beépítetlen részeiből is juttattak. Ezeknél, a városrendezési tervhez idomulva, az előkertes, félig zárt sorú és a vegyes beépítési módot engedték meg.⁸¹ A belterület ezzel ismét jelentősen növekedett.

A felszabadulás utáni években számos figyelemre méltó elgondolás született a közigazgatásilag várossá lett Orosháza valóban városiasabb történő kiképzésére, az általános rendezési tervezeteken túl is. A helyi kommunista lap egyik 1947-es cikke ezek közül a legfontosabb, amely a főtér korszerű kialakítását szorgalmazza, amikor azt írja: a Kossuth szobortól É-ra eső és az ún. Meszes-kisközi tömb régen megérett a lebontásra. A város külsejét nem elegendő fásítással javítani, generális rendezési terv szükséges.⁸² Az anyagi lehetőségekhez mérten a város fontosabb utcáinak kulturáltabbá tétele nagy léptekkel haladt előre. 1947-ben készültek a járdaszízek a Szabadság téren és környékén,⁸³ 1948-ban történt meg ugyancsak a Széchenyi Miklós téren és környékén, valamint a Rákóczi úton.⁸⁴

A hároméves és az első öt éves terv idején és azóta is számos építkezés volt Orosházán, amelyek a belterület városiasodása szempontjából nagy jelentőségűek. Elsősorban az új gimnázium felépítésével kapcsolatban az előtte levő Táncsics tér kialakítása jelentett sokat, amelyre a jellegtelen, ócska házakból álló Meszes-kisközi tömb lebontása nyújtott lehetőséget. Új, mellékközponti jellegű városrész kiépítése indult meg 1949-ben a Mezőgazdasági Technikum és az ú. n. városi bérház épületének elkészültével,⁸⁵ a tűzoltólaktanya emelésével (1954), s a volt vásártéren azóta felépült bérházakkal (1958–64), valamint az 1962-ben itt megindult kórházépítéssel. 1959-ben újabb – bár még mindig nem végleges – városfejlesztési tervet készült, jórészt az 1946-os elgondolás tapasztalatai alapján. Célkitűzései lényegesen nagyvonalúbbak, mint az előző tervé.⁸⁶ A zajos üzemeknek a városból való kitelepítésén, a Szöllőkben emeletes házakból álló lakótelep létesítésén túl, vasúti felüljáró építése is szerepel benne. Ennek szellemében folyik már a városközpont modern kiépítése is. Ezirányban nagy lépést jelentett 1958-ban a piactér áthelyezése (a gabonapiac kivételével) a Kossuth szobor és az Alföld szálló környékéről a Könd utcába, a több mint fél évszázados probléma lezárása 1960–61-ben az új városi tanácsháza felépítésével, 1959–63-ban 4 bérház emelése a Dózsa György utcában, 1957–60-ban 2 bérház az Ady Endre és a Pacsirta utcák sarkán. Orosháza erőteljesebb iparosodása a földgáz és kőolaj nyújtotta újabb lehetőségekkel biztosítva van, nagyarányú építkezések vannak tervben ezen a téren is. 1963-tól kezdve termel az *oroszázi üveggyár*.

Az elkövetkezendő évtizedek fejlődési irányának fő vonalait a fontosabb utcák többszintes kiépítésében, a városkép korszerű kialakításában jellemezhetjük meg. A mellékutcák fokozottabb közművesítésének, kulturáltabbá tételének is a feladatok között kell szerepelnie. Az alföldi városokban általában jellemző a kis városias mag és a falusias mellékutcák tömege. E jelleg nyilván még hosszú ideig

megmarad, de a periférikus részek kulturált kertvárossá alakítása reális célkitűzés. Gyopárosfürdő további kiépítése – bár kétségtelenül jelentős befektetés kívánna – a néhány év alatt méltán nagyhírűvé lett gyulai fürdővel is sok tekintetben versenyképes üdülőhelyet teremthetne.

II. AZ UTCANEVEK TÖRTÉNETE

Az utcák elnevezésében történetileg két nagy áramlatot lehet megkülönböztetni. Az ősi, fontosabb és értékesebb a XIII. századig visszavehető *természetes (népi) utcanévadás*. A népi eredetű utcanevék mindig az utca valamely kiemelkedő jellegzetessége, nevezetes épülete, lakója, iránya, használata stb. alapján születnek, lokális elemekkel telítettek. Az utcanevék születésének újabb, a XVIII. századtól kezdve egyre inkább egyeduralgódóvá váló módja a kevesebb helyi színezettel bíró *bivatalos (mesterséges) utcaelnevezés*.⁸⁷ Mint általában, a népi utcanévadás uralma a múlt század utolsó évtizedéig fennmaradt Orosházán is.

1. A természetes (népi) utcanévadás

Orosháza utcáit az akkori lakosok már az alakulás utáni első évtizedekben elnevezték, erre a megkülönböztetés szükségessége is kényszerítette őket. II. József idején a házakat a főtérrel elindulva és utcáról-utcára haladva, folyamatosan megszámozták. A nyilvántartáshoz ez elegendő volt. Az utcanevéket csak a nép használta, a könnyebb tájékozódás kedvéért.

Az első utcanevéket, az írásban fennmaradt XVIII. század végi példák tanúsága szerint, mindig *személynévhez kapcsolva használták, az azonos családnevűek közötti különbségtétel céljából*. (Pl. „Új utzai Horváth Mihálynak a fia”, „Vármegye Sori Kunos Jánosnak a Béresse”, „Vásárhelyi utzai Szabó Pálnak mostoha leányát...”)⁸⁸

A forrásokban található legkorábbi orosházi utcanév 1789-ből származik: „Új utzai” Horváth Istvánt jelölték vele.⁸⁹ Az 1790-es évek elejétől kezdve az utcanevék általános használata mutatható ki. 1791-ben bukkan fel a *Csabai* utca (a mai Dózsa György utca), 1793-ban a *Temető sor* (Móricz Zsigmond u.), ugyancsak 1793-ban a *Szőlők sor* (Lehel u., esetleg a Töhötöm u.), a *Székes utca* (Előd u.), a *Komlósi utca* (Bajcsy-Zsilinszky u.), 1794-ben a *Vármegye sor* (Zombai u.), a *Vásárhelyi utca* (Szabó Dezső u.), a *Bánki utca* (Könd u.), 1796-ban a *Helység háza sorja* (a Kossuth Lajos u. és az Ady Endre utca, valamint a Szabadság tér nyugati oldala), a *Csinos sorja* (későbbi adatok alapján a Luther utcára kell gondolnunk).⁹⁰ Ez mindössze tizenegy utcanév, fentebb viszont már említettük, hogy a XVIII. századvégi térképekről 20 utca többé-kevésbé kiépült voltát olvashatjuk le. Tény, hogy nem minden utcanév maradt fenn ebből az időből lejegyzett formában, másrészt viszont jogos az a feltételezés, hogy *csak a hosszabb, jelentősebb utcáknak volt közhasználatú elnevezésük*, a rövidebbeknek,

kiépülőben levőknek még nem, csak a bennük lakók után említették őket. (Ezért vannak ilyenféle megjelölések: „Kéri János köze” – 1819.)

1812-ben olvashatjuk először a *Pintér sor* (Kazinczy u.) és a *Kis utca* (talán a Deák Ferenc utca), 1818-ban a *Keringő utca* (Bajza u.) nevét.⁹¹

Az 1820 körüli utcanévállományban⁹² az eddigieken kívül az alábbi újabb elnevezések találhatók: *Szentesi út* (Rákóczi út), *Öreg sor* (Táncsics Mihály u.), *Katonák sorja* (Katona József u.) A differenciálódás jelei: 1. a Vármegye sorból *Vármegye belső sor* lett, mert közben kiépült a *Vármegye külső sor* (Székács József u.) 2. a Szőlők sor elnevezése *Szőlők belső sorra* alakult, a *Szőlők külső sor* létrejötté eredményeként. A már említett *kanális* neve is többször előfordul. Nem tudjuk, melyik utca lehetett a forrásokban szereplő *Eperjesi út* és *Szélmalom sor*.

Az utcanévek általános használata vidékünkön nem lehetett mindenütt osztatlanul elterjedve a szabadságharc előtt. Ezzel magyarázható, hogy Balassa Pál, Orosháza első történetírója, 1844-ben még dicsekedéssel említi, hogy az egyes utcáknak a községben már külön nevük van.⁹³ Minden bizonnyal ez a haladás, a rendezettség jelének számított.

Az utcák neveit első ízben 1851-ben, a telekkönyvi előmunkálatok során *írták össze* az egész megyében, így Orosházán is.⁹⁴ A községi eljáróság által készített lista 33 elnevezést tartalmaz, Az eddig előfordult utcanéveken kívül itt olvashatók először az alábbiak:

Posta utca (Dózsa György u.), *Nagy utca* (Táncsics Mihály u.), *Tégla utca* (Tass u. vagy Ond u.), *Zsinór utca* (ma is), *Major utca* (ma is), *Makai utca* (ma is), *Cigány sor* (valószínűleg a mai Vajda u.), *Teleki kút sor* (Teleki u.), *Csatorna utca* (a Kanális melletti utca), *Alsó sor* (Hold u.?), *Szoros utca* (Kígyó u.), *Fenek utca* (ma is), *Zsák utca* (Munkácsy Mihály u.), *Nádas utca* (ma is), *Kórházi köz* (Vörösmarty u.). Az elnevezésbeli differenciálódás újabb jele: a Temető sorból *Temető belső utca* lett. Kiépülése után a *Temető külső sor* nevet kapta a mai Huba u. Egy 1854-es családi feljegyzésben a *Pacsirta utca* (ma is) neve is előfordul.⁹⁵ A már tárgyalt, 1848-ban felvett térkép alapján tudjuk, hogy abban az időben 48 utca volt Orosházán. A hivatalos összeírás tehát megközelítőleg sem pontos. (Az 1850-es évek elején készültek az *első utcanévtáblák* is, az osztrák közigazgatás rendeletére.)

1878-ban készült Orosháza utcanéveinek *második összeírása* (az új utcanévtáblák elkészítéséhez). A jegyzék 70 elnevezést sorol föl, s az *orosházi természetes utcanévek legteljesebb gyűjteménye*.⁹⁶ A XVIII. század végétől kezdve használatos utcanévektől kezdve az 1878-ig kialakult elnevezésekig mindent egybefoglal. Mindössze néhány utcanév mutatja még itt a mesterséges utcanévadás kezdetét, a többi mind népi eredetű elnevezés. A következő évektől kezdve a hivatalos utcanévadás állandó erősödése figyelhető meg, a régi népi elnevezések visszaszorulóban vannak, bár a használatban sokáig tartják magukat. Értékeire tekintettel a listát itt közöljük, feltüntetve a mai megfelelőket.

1. Fő utca (Ady Endre u.)
2. Kórház köz (Vörösmarty u.)
3. Gyöngy utca (Deák Ferenc u.)

4. Új utca (Thököly u.)
5. Szentesi utca (Rákóczi út)
6. Pintér utca (Kazinczy u.)
7. Széles utca (Bercsényi u.)
8. Temető utca (Móricz Zsigmond u.)
9. Fenék utca (ma is)
10. Vásárhelyi utca (Szabó Dezső u.)
11. Zsinór utca (ma is)
12. Major utca (ma is)
13. Hold utca (ma is)
14. Makai utca (ma is)
15. Sámsoni sor (Csapó Mihályné u.)
16. Sas utca (ma is)
17. Tél utca (ma is)
18. Kettős sánc tér (Szalmapiactér)
19. Ősz utca (ma is)
20. Teleki utca (ma is)
21. Nyár utca (ma is)
22. Komlósi utca (Bajcsy Zsilinszky u.)
23. Lud utca (Tompa Mihály u.)
24. Kerek utca (ma is)
25. Sikátor
26. Csát utca (Bocskai u.?)
27. Nap utca (ma is)
28. Aradi sor (ma Aradi utca)
29. Árpád sor (Árpád u.)
30. Katona utca (Katona József u.)
31. Galamb utca (a Katona J. és a Csokonai utcákat köti össze.)
32. Olajmalom utca (Csokonai u.)
33. Megyesi utca (Sztálingrádi u.)
34. Nádas utca (ma is)
35. Pacsirta utca (ma is)
36. Nagy utca (Táncsics Mihály u.)
37. Hajnal utca (ma is)
38. Sikátor
39. Zöldfa utca (ma is)
40. Sikátor
41. Kelet utca (ma is)
42. Csabai sor (Fürdő utca)
43. Posta utca (Dózsa György utca. Nevezték Régi posta, Óposta utcának is.)
44. Csendes utca (ma is)
45. Szoros utca (Kígyó u.)
46. Mező utca (?)

47. Szarvasi utca (Székács József u.)
48. Kurta utca (Oláh István u.)
49. Hatház utca (vsz. a Csabai u.)
50. Szép utca (Luther u.)
51. Megye utca (Zombai u.)
52. Fenék köz (vsz. a Posta utca, amely zsákutca volt.)
53. Császár köz (Eszperantó u.)
54. Sikátor
55. Templom utca (Thék Endre u.)
56. Keringő utca (Bajza u.)
57. Templom kis utca (Kistemplom u.)
58. Bánki utca (Könd u.)
59. Kígyó utca (ma is)
60. Sikátor
61. Bánya utca (Töhötöm u.)
62. Lehel utca (ma is)
63. Csillag utca (vsz. a Mikes u.)
64. Éjszaki sor (Északi u.)
65. Sikátor
66. Északi sor (kihúzva az összeírásban,
mert másodszor szerepel)
67. Szenttornyai utca (vsz. az Október 6. u.)
68. Pesti utca (Kossuth Lajos u.)
69. Székes utca (Előd u.)
70. Görbe utca (Ond u.)
71. Homok utca (Tass u.)
72. Gyopárosi sor (Huba u.?)
73. Nyugati sor (?)
74. Kutasi sor (Kutasi u.)
75. Putritelepen a közép utca (Vajda u.)
76. Putritelepen Temető sor (Báthory u.)

A népi keletkezésű orosházi utcanevek jelentős része a befutó utak iránya alapján született, ami egyben a közlekedővonalak fontos településalakító hatását is mutatja. (Szentesi, Vásárhelyi, Makai, Komlósi, Medgyesi, Szarvasi, Szenttornyai, Pesti utca, Sámsoni, Aradi, Csabai, Gyopárosi, Kutasi sor.) A község egyes részei, az utca fekvése, jellege, feltűnő tulajdonsága is számos utca nevét adták. A leggyorsabb elkeresztelések ide tartoznak. (Fő, Nagy, Széles, Zsinór, Kerek, Nádas, Kurta, Zöldfa, Kelet, Szoros, Görbe, Szép, Csendes, Kígyó, Székes stb.) Valamennyi ma is tökéletesen ráillik arra az utcára, amely először kapta.

A helység fontosabb épületeit, objektumait szintén gyakran említik az utcanevek. Az épületet stb. magába foglaló vagy ahhoz vezető utca elnevezése így értékes településtörténeti adatokat rejt magában. A *Kórház közben* (Vörösmarty u.) állt a járványkórház (a mai III. sz. ált. iskola telkén), a *Pintér utcában* az uradalmi pintér 1803-ben épült háza⁹⁷, a *Posta utcában* a postahivatal. A *Templom*

utca az evangélikus templomhoz vezet. A mai városi kertészet helyén működött homokbánya élt az odatartó *Bánya és Homok utcák* nevében. A *Megye utca* valószínűleg a megyei tulajdonban levő kvartélyházra utal,⁹⁸ a *Keringő és az Olajmalom utca* neve pedig a szárazmalmokra, ill. az olajütő helyére. A katonai beszállásolás „ihlette” talán a *Katona utca* névadóit. (A néphit szerint obsitos katonák telepedtek itt le, s erre utal az utca neve. A múlt században valóban többször szerepel így is: „*Katonák utcája*”.) Lehet, hogy egy őrnagyi (major) rendfokozatú, beszállásolt vagy háztulajdonos katonatisztre céloz a *Major utca* neve, de arra is gondolhatunk, hogy az arra fekvő uradalmi épületek után keletkezett. A *Bánki utcát* a dunántúli Bánkról jött telepesekről nevezték el. Ezt erősítette egy hasonló nevű kovácmester, akinek háza a sarkon állott. A jegyzékben szereplő névtelen sikátorok mai azonosítása jórészt alig lehetséges már.

A mesterséges utcanévadásra joggal gyanakodhatunk már 1878-ban is a *Hold, Sas, Tél, Ősz, Nyár, Nap, Hajnal, Csillag, Pacsirta utcák* esetében. Az *Árpád sor* és a *Lehel utca* elkeresztelése kétségtelenül a mesterséges névadás jele. Orosházán egyébként hiányoznak azok az utcaelnevezések, amelyek a megye más helyeiben a kézműipar bizonyos fejlettségéről tanúskodnak. (Pl. Szarvason: Csizmadia, Tús, Varga, Lakatos u. Csabán: Kovács, Kötélverő, Kalapos u., Gyulán: Mészáros, Kőműves, Sütő, Enyves u. stb.)⁹⁹

Két tér neve gyakran előfordul a 70-es években: *Kettőssánc-tér*. A mai Szalma-piactér. A hagyomány szerint az Orosháza területén fekvő, 1646 előtt elpusztult középkori falu kettős sáncainak maradványai itt még a múlt században is jól látszottak, s az elnevezés innen eredt. A hagyományt a legújabb kutatások igazolták. *Templomtér*. A mai Györy Vilmos tér. Beleértették a Thék Endre utcának a Kistemplom utca kezdetéig terjedő részét is. Itt áll 1866 óta az emeletes Bulla-ház, amelyben a patika, a posta, az olvasókör és számos kereskedés működött a 70-es években.

2. A hivatalos (mesterséges) utcanévadás

A természetes eredetű utcanévek helyett az utcák hivatalos elkeresztelésének nem mindig szerencsés és nem mindig maradandó eredményekkel járó divatja a múlt század 80-as éveitől kezdve egyre erősebben érvényesült Orosházán is. A népi utcanévek még jóideig, fél századnál is tovább tartották magukat, meggyökeresedett, általános használatú, népi utcaelnevezések azonban csak elvétve keletkeztek, a hatósági utcanévek egyre inkább kiszorították a régieket. A vasút megnyitása után Orosházára települt számos idegen és a régi elzárkózottságot feloldó gazdasági élet, a megélénkült postaforgalom szükségessé is tette, az eligazodás megkönnyítése végett, az utcák állandó elnevezését. A nemzetieskedés, hazafiasság légkörében sorra változtatták meg a több mint 100 éve használt, meggyökeresedett utcanéveket is. Az őszinte tisztelet és kegyelet, gyakran azonban csak a kevés pénzbe kerülő ünneplési mód keresése hatására adtak új nevet az utcák egy részének, általában mindig országos kampány hatására. Egyébként még hosszú ideig (egyes utcák esetében ma is) érvényben volt a *kettős utcanévbasz-*

nálat: a hivatalos és a régi, népi név egyaránt ismerős és alkalmazásra kerülő elnevezés volt, használták mind a kettőt.

Nincs biztos adatunk arra, mikor történt az első hatósági utcaelkeresztelés Orosházán. Még a milleneum előtt, de már annak légkörében alkották az *Árpád* utca és a *Lebel* utca 1878-ban már forgalomban levő nevét. Az első megfogható eset 1889-ből származik, amikor a *Posta* (Régiposta, Óposta) utcát az akkor főispánná választott *Terényi Lajosról* nevezték el.¹⁰⁰ Hamarosan utána a község-háza előtti nagy teret „Kossuth” térnek nevezték el, az emigrációban élő nagy hazafi tiszteletére.¹⁰¹ (Ekkor választották Kossuthot Orosháza díszpolgárává is.) Az ezredéves ünnepek jegyében 1897-ben Orosháza elhatározta az *Árpád kert* létesítését,¹⁰² befásítását. Ezzel együtt a honfoglaló vezérek tiszteletére új utcaelnevezéseket vezettek be: az addigi *Székes* utca *Előd*, a *Bánki* utca *Könd*, a *Görbe* utca *Ond*, a *Homok* utca *Tass*, a *Temető* utcának a Szentesi úttól jobbra eső része *Huba*, a *Bánya* utca *Töbötöm* nevét kapta.¹⁰³ 1898-ban a *Pesti* utca a Genfben meggyilkolt *Erzsébet királyné* emlékére kapta új nevét.¹⁰⁴ 1901-ben a Kórház utcából *Vörösmarty* utca lett.¹⁰⁵ 1903-ban a helybeli 48-as olvasókör kezdeményezésére a *Nagy* utcát *Táncsics Mihályról*, Orosháza 1869–72 közötti országgyűlési képviselőjéről nevezték el.¹⁰⁶ 1906-ban, Rákóczi hamvainak hazahozatalakor, a kuruckor kultuszának levegőjében lett *Rákóczi* út az addig *Szentesi* utcából, *Bercsényi* utca a *Széles* utcából, *Thököly* u. az *Új* utcából.¹⁰⁷ 1908-ban kapott nevet az akkoriban kialakult *Zrinyi* és 1912-ben a *Hunyadi* utca.¹⁰⁸ 1913-ban a *Templom* utca *Thék Endre* utca lett.¹⁰⁹ Mindezek a hatósági utcanévadás „virágzását” mutatják. 1920 előtt ettől függetlenül a népi eredetű utcaelnevezések nagyobb része megmaradt.

A Horthy-korszak első éveinek utcanévadását az ellenforradalmi rendszer iránti törleszkedés „ihlette” a legtöbb esetben. 1923-ban nevezték el Nagyatádi Szabó Istvánról a *Nagyatádi telepet*, „hálából” a róla elnevezett látszatföldosztásért.¹¹⁰ A *Temető* utca 1929-ben *Rákosi Jenő*, a *Komlói* utca *Horthy* nevét kapta.¹¹¹ Az akkoriban elhunyt főjegyző emlékezetére 1924-ben a *Fő* utca *Torkos Kálmán* utca lett.¹¹² *Veres Józsefről* nevezték el az akkor épült járásbíróház mellett megnyitott új utcát, ugyancsak 1924-ben.¹¹³ 1929-ben a *Medgyesi* utcát *Sal János* volt főszolgabíróról keresztelték el.¹¹⁴

Az újabban kiépült, névtelen utcák elnevezését a Nagyatádi-telep és a Szöllők belterületté válása után nem lehetett sokáig halogatni. 1937-ben 9 tagú bizottságot jelöltek ki a Szöllők és az elnevezetlen utcák, valamint a rossz nevűek elkeresztelésére.¹¹⁵ Ennek eredményeként az alábbi új elnevezések születtek:

Az addigi utcanévek közül a *Vásárhelyi* u. *Ady Endre* utcára, a *Csabai* utca *Gárdonyi Géza* utcára változott. A *Szöllőkben* egész sor új név lépett érvénybe (elől a régi út – vagy dülönév, hátul az új utcanév).

V. kerület:

A Pesti út – Szent István út (az 1938-as emlékévvvel kapcsolatban)

A Huba utca szöllőkbéli folytatása – Iglói út

A Pesti út és az Iglói út közötti új utcák nevei:
Kárpát, Tatra, Levente, Martinovics u.
A Torkos-porta utcája – Nádor u.
A Teréz utca – Késmárki u.
A Vangyel-Tóth dűlő – Pusztaszeri út

VI. kerület:

Új utcák nevei: Mikolay utca, Bikádi utca, Maros utca, Uzsoki u., Toldy Ferenc u., Álmos u.
Tarapcsík dűlő – Nagyhegyi út
Tompa dűlő – Vereczkei út
Tompa dűlőből nyíló új utcák:
Vécsey u., Szabolcs u., Szöllőárok u.
Csilling dűlő – Balassa Pál u.
Új utcák nevei még: Calvin János u., Gólya u. Horváth pap u., Szamos út., Csap u., Csepel u., Búza u., Fűtőház u., Temetői út, Szekfű u., Jászay-Horváth u., Tolnai u., Sajó u., Hernád u., Csikós u.
Kunos porták közötti út – Csalogány u.

VII. kerület:

Szöllőközi út – Csizmadia Sándor út
Márkus porta utcája – Avar utca
Új utcák nevei: Motor u., Síp u., Kishegyi út, Róna u., Hege-
dűs István út, Dénes tanító u., Csósz u., Orgona u., Körösi
Csoma Sándor utca.

A Horthy-korszak irredenta törekvéseinek jegyében alkotta a bizottság az erdélyi és felvidéki városok utáni utcaneveket. Maradandóbb lett volna, ha a helyi múlt jelentősebb egyéniségei (*Horváth pap, Dénes tanító, Balassa Pál, Jászay-Horváth Elemér, Csizmadia Sándor*) iránti tiszteletet követve, ilyen irányban, vagy pedig a Szöllők régi arculatára emlékeztető utcanevek (*Nagyhegyi út, Kishegyi út, Szöllőárok utca*) szaporításával próbálkoztak volna.

Jónéhány utca nevének keletkezési idejét nem tudjuk megállapítani. (A rákóczi-telepi utcák esetében is ez a helyzet.) Az elnevezések írásbeli rögzítése eléggé hiányos volt.

A *felszabadulás után* kisebb horderejű, de jelképszerűsége miatt mégis igen lényeges feladat volt a letűnt korszak népellenes vezetőiről elnevezett utcák nevének megváltoztatása és az új, népi rendszerért harcoló elődök emlékének megörökítése. Ennek tudatában a felszabadult Orosháza népi képviselőtestülete 1945. augusztus 14-én, elsősorban Szemenyei Pál kezdeményezésére, az alábbi változtatásokat szavazta meg:¹¹⁶

Új utcanév	Régi utcanév
Bajcsy-Zsilinszky Endre	Horthy Miklós
Sztálingrádi	Sal János
Ady Endre	Torkos Kálmán
Dózsa György	Terényi Lajos+Csabai út
Kossuth Lajos	Erzsébet királyné
Szabadság tér	Kossuth tér
Szabó Dezső	Vásárhelyi ill. Ady Endre
Partizán	Levente
Móricz Zsigmond	Rákosi Jenő
Október 6. (a város 1944-ben történt felszabadulásának napja)	Vasút

1948-ban, egy belügyminiszteri körrendelet nyomán, újabb utcanévváltozásokra került sor, hogy végleg eltüntessék a Horthy-rendszer nacionalista, irredentista törekvéseinek e téren fellelhető nyomait.¹¹⁷

Új utcanév	Régi utcanév
Eszperantó	Császár kisköz
Vasvári Pál	Erdélyi
Bacsó Béla	Felvidék
Lázár Vilmos	Kassai
Budai Nagy Antal	Késmárki
Kurta	Király
József Attila	Kolozsvári
Bokányi Dezső	Pozsonyi
Török Ignác	Szabadkai
Áchim András	Fiumei
Gaál Gaszton (!)	Nagyatádi Szabó
Katona József	Katona
Rózsa Ferenc	Rózsa

Szentetornyán

Lahner György	Wandlich
Dessewffy Aurél	Temesvári
Garami Ernő	Aradi
Somogyi Imre	Nagyvárad
Kiss Ernő	Palotai László
Nagy Sándor	Baumgartner

Szántó Kovács János	Szabadkai
Engels Frigyes	Kassai
Dobó István	Pozsonyi
Kunfi Zsigmond	Szatmári
Farkas Antal	Farkas Lajos
Károlyi Mihály	gróf Károlyi György

1948 óta mindössze néhány utcanevváltozás történt. A Menház utca Hámán Kató utca lett (1949). Kiemelkedik a volt Csirkepiactér (a Szabadság tér egy része) nevének 1919 emlékére *Tanácsköztársaság térre* változtatása (1959), valamint a Gaál Gaszton utca rossz elnevezésének kijavítása *Kun Béla* utcára (1961). A Sámsoni utca *Csapó Mihályné* utca lett, a fehérterror helyi mártírjának tiszteletére.

III. A BELTERÜLET TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIÁJÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE

A XVIII. század végén is használatban volt már az *alvég-felvég* szerinti megkülönböztetés. Határukat a Rákóczi út és a Dózsa György utca vonala adja. Ettől délre esik az alvég, északra a felvég. A múlt században iskola, paplak, ártézi kút is ennek figyelembevételével épült, ma már egyedül a temetők szempontjából használják. Mindenkit a lakóhelye szerinti temetőbe (alvégi-felvégi temetők) szoktak eltemetni.

A belterület nagyobb részeinek mesterséges beosztása is régi keletű. 1819-ben 11, 1869-ben 19 *tizedre* oszlott a község.¹¹⁸ Az 1870-es években még élt a tizedbeosztás, a 80-as évektől kezdve használták a *kerületek* szerinti elkülönítést. A kerületbeosztásnak egy lényeges szempontból is fontos szerepe volt: tűz esetén a toronyőr annyiszor kongatott, ahányadik kerületben észlelte a tüzet. Így mindenki tudhatta, hova kell mennie segíteni. Ezt a másfelé is ismert tűzjelzési módszert még 1889-ben is szabályrendelet írta elő.¹¹⁹ Orosházán hosszú ideig (a Szöllők belterületé nyilvánításáig) csak 4 kerület volt. A Szöllők az V–VII., Rákóczitelep a VIII. kerület lett.

A *házszámozás* alakulásának legfontosabb lépései: A II. József idején meghonosított számozás lehetett az első. 1860 körül újat vezettek be, s az a századfordulóiig érvényben volt. Ennek fővonása, hogy a főtértől indulva, utcáról-utcára haladva, folyamatosan számozták meg a házakat. Az újabb építések miatt sok nehézséggel járt ez a mód, az eligazítást alig segítette. A századforduló utáni években a kerületeken belül 1-től kezdve számoztak. Ennek körülményessége is hamarosan nyilvánvaló lett a használatban.¹²⁰ Csak az első világháború után történt meg a leglogikusabb forma bevezetése: Minden utcában 1-gyel kezdődő, utcánkénti külön-külön számozás. Rákóczitelepen és Szentetornyan arányi zavar volt a házszámozásban, hogy 1947-ben újra el kellett végezni.¹²¹

A *piacok elhelyezkedésének vizsgálata*¹²² igen fontos Orosháza gazdaságtörténete szempontjából, elkülönülésük, „szakmánkénti” differenciálódásuk különö-

sen lényeges. 1925-től kezdve évente négyszer országos vásárokat is tartott a község,¹²³ ezek azonban sohasem szárnyalták túl a messze földön híres, nagy forgalmú csütörtöki hetipiacokat. Piacot tartanak hétfőn is, de az mindig kisebb a csütörtökinél.

A *takarmánypiac* a XX. század elején főleg az ún. Szalmapiactéren zajlott. Rövidebb ideig két szalmapiac is volt Orosházán. A *főlső* szalmapiac a Táncsics utca végén, az ártézi kút körüli téren alakult ki, de hamarosan megszűntette a község, megfelelő forgalom hiányában. Ebben a községrészben ugyanis főként földdel bíró gazdák laktak, akiknek elég szalmájuk termett. Itt csak a szőlőbeliek vásároltak. A régi *ócskapiac* a Fabriczy-féle Rákóczi-úti iskolától a Huba utca sarkáig helyezkedett el. 1930 körül tették át (1958-ig ott is maradt) az azóta beépített Ócskapiactérre. Azelőtt ott a *szérszámpiac* zajlott le. A *disznópiac* a mai katolikus templom helyén volt az 1870-es években. 1899-ben már a Könd utcán, a mai gyalogpiac helyén működött. 1900-ban külön soványsertés és hizottsertés piac volt már. A Könd utca nyugati végének kiszélesedő részében az 1860-as évekig szárazmalom állott. A malom lebontása után a telektulajdonos nem épített rá, hanem eladta a községnek. A Könd utcán állt 1900-ig a község 1874-ben felállított mázsája (állatok mázsálására), 1906-ban helyezték át a régi temető helyén nyílt új vásártérre.¹²⁴ A *birkapiac* az 1958-ig szolgáló ócskapiac helyén volt. A Biharból, Aradból lábon idehajtott juhokból a módosabb parasztok 10–15 darabot is vettek tavaszonként, 1918 előtt. Az első világháború után elmaradtak a román birkások, megcsappant a kínálat. Az orosháziak ezután Vásárhelyre mentek birkát venni. A birkapiac átkerült a disznópiachoz. A ló- és marhavásár az 1870-es években nem volt egymás mellett: a marhavásár a Könd utca északi végén, a lóvásár az Árpád-kert helyén folyt le. A 80-as évek végén megtörtént áthelyezés után az 1930-as évek végéig a Mezőgazdasági Technikum helyén került megtartásra. Fakorlással vették körül a területét és eperfával körülültették. A kapu és a járlatíróház a háromszögalakú terület főtér felé eső sarkán volt. A lovaktól elkülönített marhákat két csoportra osztották (helybeliek, vidékiek), valószínűleg állategészségügyi okok miatt. A vásártéren állott hosszú ideig a tűzoltók fából készült gyakorlótornya. A ló- és marhavásár a Mezőgazdasági Technikum építésének megkezdésekor átkerült a Szentesi út északi oldalára. Az 1870-es években a Táncsics utca egy részét, a 80-as években az Előd utcát, a századfordulón pedig az alvégi temető előtti térséget foglalta el a *libapiac*. Különösen Arad megyéből, Székudvar községből hoztak sok libát Orosházára a románok, ún. fedeles libákocsikon. (Gyékényfedél, elől-hátul rostély.) 1919 után Szeged környékéről, pl. Dorozsmáról is hoztak Orosházára libákat a piacra. A libapiacot 1933-ban telepítették át a mai bérházak helyére.

A *csirkepiac* kialakulásától kezdve a központban, a volt Csirkepiactéren (ma: Tanácsköztársaság tér) bonyolódott le. A térnek jóideig csak a közepe volt kikövezve (az út). Hatalmas sár keletkezett ősszel-tavasszal. 1902 körül élére rakott téglákból kikövezték a tér déli oldalát. A nagy patikával szembeni térsarkon 1903 táján külön *libamázsabáz* épült. A hizott libát, kacsát, tyúkot, tojást is a csirkepiacon vették meg az élelmes kofák. Áthelyezésének gondolata a nagy szemét miatt többször felmerült, de a kereskedők tiltakozására nem lett belőle

valóság. Az iparcikkboltok tulajdonosai is ezen a részen próbálták üzletüket megnyitni.

A *gabonapiac* területének változása jellemzően mutatja a gabonatermesztés jelentőségének fokozatos csökkenését. A gabonapiac mindig a Tánacsics utcán folyt le, itt voltak a gabonakereskedők, ügynökök irodái is. Amíg a búzatermelés uralkodó szerepet játszott Orosháza mezőgazdaságában, a gabonamázszaház a mai helyétől kb. 40 méterrel délebbre állott, a tér annyival hosszabb volt. A község 1891-ben állította föl az első hiteles gabonamérleget.¹²⁵ A második világháború előtt a mázszaház északabbra hozatalával, mögötte park kialakításával, a gabonapiactér jóval kisebb lett, de, jellemzően, elég volt már a helyigények kielégítésére. A gabonapiacon árulták kocsiokról a dinnyét is a tanyaiak. 1962 óta a gabonapiac a Csorvási út melletti új vágóhídnál kijelölt új vásártéren folyik le, az állatok adás-vétele is ott történik.

A *kényérpiac* 4–5 sátorból állott a postával szemben a századfordulón. Az országos híró orosházi házikenyeret legtöbbször a Gémes-malom sütőtanfolyamain kiképzett asszonyok árusították.

A Járási Pártbizottság, a volt Orosházi Takarékpénztár épülete előtti térrészen zajlott le 1908 óta a *zöldséppiac*.¹²⁶ Összel, szezon idején, máshonnan jött szilvások, almások, zöldségesek kínálták itt termelvényeiket. A lebontott Meszes-közi tömbnek az Alföld szálló felőli oldalán árulták kisebb tételekben a dinnyét. A kofákon kívül az otthon kertészkedő munkások, napszámosok is ide hozták a zöldséget, gyümölcsöt.

A *tejpiac* helye többször változott. Az első világháború előtt a Kossuth szobortól a piactéri ártézi kútig helyezkedtek el, a község által rendszeresen kirakott faasztalokon, a legtöbbször tanyai tejeladók. A két háború között egyideig a Mikszáth Kálmán utcában (Meszesköz) árultak, a felszabadulás után a katolikus templom előtt.

A halottak napja előtti *virágpiac* is a katolikus templom előtti téren folyik le.

A különféle *iparosoknak* kialakult, hagyományos helyük volt a piacon, sátorhelyet is bérelhettek. Régebben a kereskedelem döntő része a piacon folyt le. A vásárnak is beillő orosházi hetipiacokon, az ipartestület megalakulása (1884) előtt, a céhek bevonásával, az előljáróság döntött az egyes szakmákhoz tartozók elhelyezésében. 1884 után az ipartestület szava volt a döntő. Az egyes szakmák kijelölt helyrészen az árusító iparosok helyét az iparjog alapján állapították meg. Azok voltak előnyben s azok kerültek a sor elejére, a jobb helyre, akik régebben kaptak iparigazolványt. 1886-ban az ipartestület külön 11 tagú vásárrendező bizottságot alakított a fenti kérdések eldöntésére.¹²⁷ A piacon követendőket a bizottság szabályrendeletbe foglalta, azt is pontosan megszabták, hogy egy-egy árusító iparos hány négyszögölnyi helyet foglalhat el.¹²⁸ Az alapelveket az 1949-ben alkotott vásárrendtartási szabályrendelet¹²⁹ hasonlóan fejt ki a csütörtöki hetivásárookra és az országos vásárookra nézve. A *csizmadiák* 1880-tól kezdve a Rákóczi út főtéri sarkától a Deák Ferenc utcáig két sorban felállított sátrakban árusították.¹³⁰ A sátorutca közepén leásott padok voltak, azokra ülve próbálták fel a vevők a csizmát. Hétköznapokon (ill. nem piacos napokon) itt volt az

embérb piac, a „köpködőplacc.” „Felállítását” már 1829-ben elrendelte egy községi határozat.¹³¹ 1925-ben újra kijelölték a helyét, az alábbiakban: csütörtökön és vasárnap a Kossuth szobor háta mögött, az Alföld szálló mellett; más napokon a kisvasúti jegypénztár háta mögött, a mai ruhagyárig (volt Kisbirtokos Szövetségig).¹³²

A *szígyártók*, kötelesek a mai papírbolttal szembeni oldalon, a *papucsosok* az 1880-as években a katolikus templom előtti kisállomástól az edénybolt felé (volt Telkessy patika sarka) haladva a járda mellett, később a mai Szabóipari Szövetkezet vonalán helyezkedtek el. A *tálasok* az üvegbolt sarkától a Dózsa György utca felé haladva, a *fésűsök, késesek, batkárosok* (bazarárosok) a Kossuth szobor helyén álló régi katolikus templom előtt telepedhettek le. A *talicskapiac* (bognárpia) a mai katolikus templom oldalában, a csizmadiákkal szemben állott. 3–4 bognár árult itt talicskát, disznóvályút, kapanyelet, kisszéket, kocsirudat és más efféléit. A *szűrszabók* a talicskásokon belül telepedtek le, a század elején még sok vásárlójuk akadt. (Híres szűrszabó volt Orosházán a 3 Baranyai testvér.) A *szabópiac* egy vagy két sor sátorból állott, a piactéri kisvasúti megálló melletti járda két oldalán. A szabóknál és a csizmadiáknál a sátrakat úgy állították fel, hogy az ipart régebben üzök a forgalmas Kossuth Lajos utca felől essenek. A *kovácsok* szárvágón, ajtószarkon, kapán, kútkallantyún és hasonlókon kívül kész kocsit is árultak a szűrszabóktól nyugatra elhelyezkedve. A *bentesek* az Alföld szálló előtt, két sorban, mindenféle húst árusítottak, a pecsenyét, hurkát-kolbászt a helyszínen sütötték. Az Adler-patika sarkától (mai edénybolt) a lebontott régi községházaiig, kettős sorban árultak a *gyócsostótok*. Szegedről *paprikásasszonyok* jártak az orosházi piacokra. Zsákban hozták a paprikát, külön az erőset és a gyengét, és literrel mérték. Állandó helyük az Alföld szálló előtt, a járda mellett volt. A régi katolikus templom előtt álló kőkereszt mellett, pokrócra kiterített árúját kínálgatta és literrel mérte a *köménymagos, borsosasszonyok*. A *kádárok, kaskészítők* az ev. paplaktól a volt Hangya sarokig telepedtek le. Egy-két *köszörűkövestől* is megjelent minden piacon. Náluk lehetett kapni kaszakövet is.

A nagy malom előtti téren (a mai kisállomás helyén) a századfordulón *nádat és boronát* árultak. Őszönként a káposztaárusok itt táborozva kínálták a savanyítani való káposztát.¹³³

„A *mutatványok, állatseregetek, mozgófényképek* és minden sátor alatti látványosság” helyéül 1908-ig a mai katolikus templom helye, attól kezdve a Könd utca északi vége szolgált.¹³⁴

A piacokkal kapcsolatban jelölte ki a főszolgabíróság a tömegesen érkező kocsik számára az ún. *kifogóbelyeket*, ahol a lovaskocsik várakozhattak, táborozhattak, amíg az adás-vétel tartott. 1906-ban az új kórház telkén álló volt sertésmázsa körüli térséget, a Táncsics utcai ártézi kút környékét, a sertéspiacteret és a nagy malom előtti részt jelölték ki erre a célra.¹³⁵

A piacokról elmondottak elsősorban az első világháború előtti állapotokat tükrözik. Igen lényeges esemény volt 1901-ben a Szentesi út északi oldalán levő s 1962-ben megszüntetett *vásártér megnyitása*. – Az az oldal 1899-ig temető volt, de már régen használaton kívül állott. Csak a szabadságharc előtt temetkeztek bele. A 90-es évekre akácfaakkal, bokrokkal sűrűn benőtt, elhagyott része lett a

községnek. 1899/1900 telén végre kiszedték a fákat, megtisztították a terepet. (A még megmaradt sírköveket átvitték az alvégi temetőbe.) A volt temető területét ezután fölszántották, és egy évre veteményföldnek osztották ki, majd 1901-ben megnyitották a vásárteret.

A belterület fejlődése során változásokon mentek át a *temetők* is. Az első évtizedekben a Rákóczi út északi oldalára, nagyjából a Tass utca és a Huba utca környékére temetkeztek. A XVIII. század végétől a Rákóczi út déli, 1845-től a folytatásába eső Szentesi út északi oldala is használatba került. Az első 60–70 év temetkezési helye a Könd u., Tass u. – Bercsényi u. – Móricz Zsigmond u. – Hámán Kató u. vonalával határolható körül. A szabadságharc előtti évtizedekben temetkeztek az 1962-ben megszűnt vásártér helyére. A mai alvégi temetőben levő sírásóháztól a Vásárhelyi útig terjedő terület szolgált ezután temetőül az 1850-es évek végéig. 1858-ban került sor a *temetők megosztására*, mivel a község belterülete erősen megnövekedett, és nagyon messziről kellett hozni a halottakat. A meglevő első (alvégi) temető mellé a mai *felvégi temetőt* is megnyitották, továbbá használatba vették az akkor *alsó, később pedig vizes temetőnek* nevezett keleti temetőt. A temetés rendjét ennek megfelelően úgy változtatták meg, hogy a Kossuth Lajos u. és a Dózsa György utca közé eső „felső sarok” lakói a *felvégi (felső) temetőbe*, a Dózsa György utca és a Bajcsy-Zsilinszky utcákkal határolt részen lakók az *alsó (vizes) temetőbe*, a többiek pedig a *régi (alvégi) temetőbe* vigyék halottaikat.¹³⁶ A felvégi temető azóta is használatban van, 1888-ban bővítették, s nagy területet foglal el a Csizmadia Sándor út nyugati oldalán. A mai Fürdő utca déli végének keleti oldalán levő alsó temetőbe mindössze két esztendeig temetkeztek, mivel a talaj ott rendkívül vízenyős és agyagos, alkalmatlan erre a célra. 1860-ban bezárták s a temetési rendet úgy alakították át, hogy a megszűnt keleti (vizes) temetőbe beosztott területrészt halottai ezután a régi (alvégi) temetőbe kerültek.¹³⁷

Az alvégi temetőnek az É–D irányú főúttól keletre eső része 1900-ban telt be, ekkor nyitották meg a nyugati oldalt, amely a vasútig terjed s ma is használatban van.

Külön említést érdemel az 1831-es kolera 1406 orosházi áldozatának tömegsírait magába foglaló *kolëratemető*, amely a mai zsidótemető mellett található. A vasút átlós irányban kettévágta, közepe ott volt, ahol az emlékoszlop áll.¹³⁸ A járványban elpusztultakat a közhasználatú temetőbe nem temethették, azért nyitottak új területet. Külön *gyerëktemető* is volt a századforduló előtt, az alvégi temető déli végének keleti sarkában.¹³⁹

A volt Pipis-malom környéke az 1870-es évek elejétől a századfordulóig *sertés-bizlaló telepek* helye volt,¹⁴⁰ ahol pénzes gabonakereskedők, malmosok százával hízlaltak.

Számos *gödör* csúfítja Orosháza belterületét. Ezek valaha a beépített részeken kívül feküdtek, a terjeszkedő település azonban körülvette őket. A legrégebbiek közülük még a *szabadságharc előtt* keletkeztek. Az épülő házak földanyagát a *Kiss-István gödörből* nyerték. (A terület valaha Kiss István legelője volt.) A Ká-

rolyi-uradalom tulajdonában állott a városi kertészet területén levő egykori *homokbánya*, valamint a mai TŰZÉP-telep és az útépitők telepe helyén volt *régi tégláégető gödör*, a későbbi *Kiserdő*, amelyről alább bővebben is szólunk. A többi gödör az utolsó 120 évben keletkezett, a falveréshez elhordott föld kitermelése után. Az állomás melletti gödröket (a magtisztító mellett) a vasút megnyitása után *farakbelynek* használták évtizedeken át. (Fakereskedés állt az Árpád-kert helyén is.)¹⁴¹ A gödrökből a község hosszú időn át *jeget* termeltetett ki telenként s azt a községi jégveremben tárolta. A nagy malom előtti tó és a Kiss István gödör alkalmas részein *szabad fürdőbely*¹⁴² és az 1880-as évektől kezdve *korcsolyapálya* volt.

Ma már szinte teljesen feledésbe ment szórakozóhelye volt Orosházának az előbb említett *Kiserdő*. Az addig tégláégető gödörnek használt terület befásítását 1894-ben kezdték el, abból a célból, hogy ott községi népkertet létesítsenek.¹⁴³ A századforduló idején már a *majálisok, népünnepélyek, népmulatságok állandó színbelye* volt. Az italmérési jogot bérlő kiserdei vendéglős 29 méter hosszú, 10 méter széles, fából készült, fedett tánchelyiséget emeltetett oda 1904-ben, lámpákat és padokat a község állított.¹⁴⁴ A *Kiserdő* népszerűségét és virágzását a *Mikolay-kert* (Ságyvári liget) megnyitása (1908) állította meg.¹⁴⁵ Még súlyosabban érintette Gyopárosfürdő kiépülése. Az első világháborúig valahogy még vegetált, utána a fákat is teljesen kiírtották belőle. A Mikolay-kert szépen kiépített, gondozott park volt, az egykori uradalmi tisztikert helyén. Amikor a község megvette, emeletes nyaraló, több kertészház, 10 hold szőlő, üvegház, virágház volt benne.

A nevezetesebb *vendéglők, korcsmák* közül az „*Alföld*” megépítése (1875) óta kiemelkedik. A vasútnál már az 1870-es években is több forgalmas szórakozóhely volt. Az állomásnál állt az „*Újvilág*”, vendégszobákkal, kerthelyiséggel, 1870-től.¹⁴⁶ A hetvenes években a vasúton túl is két népszerű vendéglő működött. Az ott tartott vasárnaponkénti népmulatságokat 1875-ben az előljáróság az erkölcsiséget sértő „tömeges dorbézolások” miatt korlátozta.¹⁴⁷ Különösen az orosházi piacokat látogató vásárhelyiek kedvelték a *Káposzta-féle* kocsmát a néhány évvel ezelőtt megszüntetett ócskapiac sarkán. Nagy istálló állott az udvarában, oda kötötték be a lovakat a vendégek. Amikor Káposzta Ferenc korcsmáros meghalt, a közeli temetőben a vásárhelyi kövesút mellé tették a koporsóját. A népek szerint azért, hogy az arramenő vásárhelyiek haló porában is köszönhessenek neki. A városi pártbizottság helyén álló épületben volt az első világháború előtt a *Messer-féle vendéglő*, az udvarban nagy táncteremmel. Itt folytak 1919-ben a szakszervezet nagygyűlései is. A mai ruházati áruház (a volt Állami Áruház) épületében működött félszázaddal ezelőtt a *Központi Szálloda* néven ismert *kávéház*, ahová főleg a kereskedők jártak. A vásártér körül számos vendéglő várta a vendégeket. A Tánacsics utcai gabonapiacon, a Pálka-féle házban 1914 előtt látogatott *pálinkadepó* volt.

Az első világháború előtti évtizedekben a vásártér környékén, főleg azonban a Csokonai utcában és a Galamb utcában kaptak helyet a *bordélyházak*. Megszüntetésükről álszent módon sokat beszéltek, de semmit sem tettek.

Hagyományos színpoltot jelentettek a helység életében – más helységekhez

hasonlóan – a vasárnaponkénti *templom előtti nyilvános hirdetések*. 1899. október 1-ig, több mint másfél századon át, erre az evangélikus templom előtt került sor, attól kezdve a községháza előtt végezték.¹⁴⁸

Hosszú ideig szolgáltak az evangélikus templom tornyában a *toronyőrök*. 1818-ban határozták el alkalmazásukat abból a célból, hogy az esetleges tüzeket észrevegyék és a harang félreverésével a lakosságot riasszák, azonkívül pedig negyedóránként sípolással jelezzék az időt (ezzel azt is bizonyítva, hogy nem alszanak!), és segítsenek a harangozásban. Az időjelzésnek ez a módja egy évszázadnál tovább divatban volt.¹⁴⁹

Az ártézi kutak kis száma és a sok rossz ivóvíz miatt a múlt század végén állandó foglalkozású *vizbordó* is élt Orosházán, Srankó János agg 48-as honvéd személyében. 89 éves korában, 1913-ban halt meg, ő volt a „szakma” egyetlen képviselője.¹⁵⁰

Orosháza régi életének nem lényegtelen adaléka, hogy a Zombai utca végén kialakult háromszög alakú terület a szabadságharc előtt a *közös veremtelep* helyül szolgált. Aki nem akart a háza előtt gabonásvermet ásni, itt helyet kaphatott. Nyomatás előtt a vermeket mindig kitűzelték. Akkora füst volt akkor a veremtelep táján, mintha égett volna az egész falu. A szabadságharc idején hasonló veremtelep volt a Hámán Kató utca északi végének nyugati oldala táján is.

A tűzveszélyesség miatt Orosházán sem engedték meg a múlt században a szalmával történő *disznópörkölést* az egyes házaknál. Két erre a célra kijelölt terület volt a faluban. Az egyik a mai református templom helyén, a másik a nemrég megszüntetett ócskapiacon.

JEGYZETEK

1 Az általános településtörténeti kép megrajzolásához az alábbi legfontosabb irodalmat használtuk: *Mendöl Tibor*: Alföldi városaink morfológiája. Debrecen 1936. (Klly. a Tisia 1936. 1. számából.) *Mendöl Tibor*: Általános településföldrajz. Bp. 1963. *Erdei Ferenc*: Magyar falu. Bp., 1941., Magyar tanyák. Bp., 1942., Magyar város. Bp. é. n. Témánk vonatkozásában különösen fontos: *Erdei Ferenc*: A város és a falu szintézise. Társadalomtudomány, XX. évf. (1940) 156–168. *Györffy István*: Az alföldi kertes városok. Hajdúszoboszló települése. Magyar Nép–Magyar Föld c. kötet, sajtó alá rendezte: Györffy György Bp., 1942. 153–186. (Orosháza, mellesleg, nem volt kertes település.) *Eperjessy Kálmán*: Az alföldi város. Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I. Szerk. Bartucz Lajos. Szeged 1946. 385–414.

Az újabb eredmények közül: *Bálint Sándor*: Alsóváros. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958–59. Szeged 1960. 123–126. *Uő*: Rókus. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1957. Szeged 1957. 165–169. *Uő*: Palánk. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1960–62. Szeged 1963. 147–160. *Sápi Lajos*: A városrendezés kezdetei Debrecenben a XIX. század elején. A Déri Múzeum Évkönyve 1948–56. Debrecen 1957. 119–134. *Marjalaki Kiss Lajos*: A miskolci főutca topográfiája 1817-ig. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve I. Miskolc 1957. 102–128. *Petróczi Sándor*: Cegléd település és népességtörténete. Bp. 1961. (Ceglédi Füzetek 11. sz.)

Orosháza településtörténetének legjobb vázlatát *Darvas József* adta meg: A legnagyobb magyar falu. Tiszántúl. Bp. 1957. 28–35.

Legutóbb *Szabó Ferenc*: Adatok az orosházi utcák és utcanevek történetéhez. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1961–62. Orosháza 1963. 124–148. kísérelte meg a kérdés részleges megoldását.

2 *Veres József*: Orosháza. Történeti és statisztikai adatok alapján. Orosháza 1886. 22. A hely megválasztásában nyilván a terepviszonyoknak is szerepük volt. *Darvas i. m.* 29.

3 Erre haladt Szentés felől a Pest–Arad–Nagyszében közötti, régi útvonal, amelyen 1795-től kezdve postajárat is közlekedett, azonkívül (a nép elnevezése alapján) a „gyihisek” által hajtott, hatalmas társzekerek révén az Erdély felől jövő teherszállítás is számottevő lehetett. Fontos út volt a Szeged–Debrecen és a Szeged–Nagyvárad közötti. Ezek Vásárhely felől jövet, Orosházán át, a Monori csárdáig együtt futottak. Ott váltak szét a Csorvási csárda és Békés, illetve Gyula irányában. Eléggé forgalmas utak lehettek a környező települések, fontos puszták (Csaba, Szarvas, Komlós, Makó, Kétegyháza, Kovácsháza stb.) felé vezető közlekedővonalak is. A postaút nem volt azonos az „aradi út” néven ismert ősi marhahajtó úttal, amely nem vezetett át Orosháza belterületén, hanem a Szöllők ÉK-i sarkánál elhaladva, Monor felé kanyarodva futott Kaszaper–Kovácsháza–Battonya–Arad felé. A postaút Tótkomlóson át vezetett és nem kerülhette ki a településeket, mert váltott lovak-

kal közlekedett és a postaállomásokhoz futott be. (*Zsilinszky Mibály*: Csongrád vármegye története II. Bp. 1898. 312. és *Veres* i. m. 78.)

4 A bécsi hadilevéltárban elhelyezett Josephinische Aufnahme felvételén Orosházát és környékét a Coll. XX-XXI. Sectio 26-27. sz. lapok ábrázolják. A belterület sajnálatos módon négy térképlapra esik.

Vertics József térképe (Mappa Possessionis Orosháza), 1875-ben készült másolatban, az orosházi Szántó Kovács Múzeumban található.

A katonai felmérés két lapja 1783-ban, kettő 1784-ben készült, emiatt a keleti oldal rajza más vonalú, mint a nyugati. A külön felvétel miatt szerepel kétszer Orosháza neve is.

5 Orosházi belső telkek térképe. 1848. március 12. (Hitelesítve 1850. dec. 31.) Az orosházi Szántó Kovács Múzeumban.

6 Apáca 1821-ben, Földvár 1841-ben, Szénás 1818-ban, Bánfalva-Gádos 1828-ban, Szentetornya 1846-ban, Nagybánhegyes 1846-ban, Kovácsháza 1814-ben alakult.

7 „... azon Putrik, mellyek meg vannak, maradjanak ugyan meg, de azok árkoltassanak körül, hogy ezentúl a Pascuumból több ne foglaltassék. Mint hogy pedig azon épületek között némely üres Helyek találatnak, tehát azok osztódjanak ki oly feltételek mellett, hogy tsak:

1. A valóságos szegényeknek és nyomorultaknak, akik vagy vakok vagy siketeknek és fekélyeseknek, sántáknak és bénáknak adattasson.

2. Nem lészen szabad ezentúl egy Háznál (= szobánál Sz. F.) konyhánál egyebet építeni.” Az elköltözők ingyen kötelesek átadni a házat más szegények használatára.

3. A tűzvész megelőzésére minden épület teteje kötelezően besározandó. (Szántó Kovács Múzeum. Orosháza Helység Tanácsa Végzéscinek Jegyzőkönyve 1829-1849. 69. old. 53. sz. 1830. április 17.) A putritelkek további sorsához tartozik, hogy 1850-ben valamennyit a község nevére telekkönyvezték, 1892-ben pedig a község díjtalanul átengedte őket azoknak, akik oda már előzőleg házat építettek. (GYÁL. Képv. test. jkv. 1889-1892. 80 és 116/a/1892.)

8 Végrehajtásának néhány lépéséről tanúskodik: Szántó Kovács Múzeum. Prot. causarum Per Judicis Oroshaziensis (Tanácsülési jkv.) 1802-1820.-1819. január 16. 155. pont. (Házakat bontottak le a szabályozás során.) 1819. március 27. 208. pont. (A Keringő utcában telkestől elvettek egy házat az utca kiszélesítéséhez.)

9 GYÁL. Orosháza Helység Tanácsa végzéscinek Jegyzőkönyve 1820-1829.-1825. december 10.-33. pont. (A betömődött, eliszaposodott kanális tisztogatására szekereket rendeltek ki és rendszeres közmunkát biztosítanak hozzá.) A csatorna egyik ága egyébként kb. a mai katolikus templom előtti részről indult, másik ága pedig kb. a Dózsa György utca végétől, a két ág a mai Partizán mozi körül kanyarodott össze s onnan dél felé haladt, kifelé a községből. Betömésére csak 1885-ben került sor. (GYÁL. Képv. test. jkv. 1883-86. 41/1885.)

10 *Veres* i. m. 49.

11 OL. Károlyi család lt. P. 392. Orosháza: 1809. évi inventárium. A nagyvendéglő épülete teljes egészében téglából épült, zsindelel fedték. Az ivószobán és a söntésen kívül 4 vendégszobája volt, téglafallal kerítették be az udvarát.

12 OL. Károlyi család lt. P. 394. B. tagosztály: Orosháza 1827.

13 *Szabó Ferenc*: Értékes adatok egy orosházi iparosmester családi feljegyzéseiben. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve, Orosháza 1960. 140–141. – Az 1820-as években kezdték a tetőcserép használatát, először magtárakon, hamarosan a lakóházakon is.

14 GYÁL. Orosháza község Tanácskozmányi jegyzőkönyve 1849–1866. – 1856. április 4. 49. pont. – Ekkor jelölték ki a Nádasdy utca végén, a fürdő háta mögött levő, mélyebb területrészt is, a csapadékvizek levezetési helyéül. Építkezéshez szükséges földet is lehetett onnan hordani, így keletkeztek a mai gödrök.

15 1870-ben indult meg a forgalom a mai Szeged–békéscsabai (akkor alföld–fiumei), 1893-ban a Mezőtúr–Orosháza–Mezőhegyes közötti, 1906-ban a Szentés–Orosháza viszonylatú vasútvonalon.

16 GYÁL. Orosháza község tanácskozmányi jegyzőkönyve 1866–1874. – 1874. július 10. – 17 malomhely, a Gyopáros, az ún. regálézföldek (a városi kertészet területe, ahonnan homokot hordtak) is a község tulajdonába jutottak.

17 Példák erre: GYÁL. Képv. test. jkv. 36/1884, 98/1886, 16/1897. Szélmalom egyébként nem sok volt Orosházán; a legutolsó, a mai Szabó Dezső utca végén álló, Cserven-féle malom, 1912. július 24-én égett le. (*Pont = Rencsisovszky Ferenc*: Az utolsó szélmalom. Békésvármegyei Ellenzék, 1912. július 28. – 3. oldal.)

18 GYÁL. Képv. jkv. 86/1897.

19 A lényegesebb elgondolások: 1. Császár-kisköz (ma Eszperantó u.) kiszélesítése. 2. A Szoros (Kígyó) u. elejének kiszélesítése. 3. Császár-kisközben akkor zsákutcaként nyíló, mai Posta utca megszüntetése. 4. A Luther utca kinyitása a Dózsa Gy. utcára. 5. A Dózsa Gy. u. kiegyenesítése a Zombai utca végétől a mai Szabadság térig. 6. A Thék Endre u. mai vonalának kialakítása. 7. A Kazinczy utcát nem nyitják ki kis forgalma miatt a Szabó Dezső utcára, csak a Bercsényi utcára. 8. A Fenék utcát ki kell nyitni a Móricz Zsigmond utcára. 9. A Bercsényi utca kinyitása a Szabó Dezső utcára. 10. A Szöllőkben tilos az építkezés. (Ez utóbbit még az évben eltörölték.)

20 Képv. jkv. 1897. 35. sz. A Császár kisköz kiszélesítéséhez területvásárlás. 74/1897. 190 n-öl telek megvásárlása a Tass utca kinyitása érdekében. 9/1897. 636 n-öl telek vásárlásával a Luther utca kinyitását akarják a Dózsa György utcára, 10, 34/1897. Az Árpád kert létesítése. 47/1898. A Lúd utca megnyitása.

21 Képv. jkv. 54/1900. Jellemző pl. hogy évtizedekig húzódtott a Luther utca kinyitása. GYÁL. Képv. test. jkv. 123/1898; 228/1902; 27/1911.

22 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1876. márc. 25.

23 Katonai felvétel, 1884. 27. Békés megye, Orosháza I. rész. Kb. 1:10 000 arányú. Gyulai Áll. Levéltár térképtára. Bm. T. 113.

24 GYÁL. Képv. test. jkv. 86, 102, 117/1897.

25 Uo. 93/1897.

26 Uo. 128/1900.

27 Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 42. köt. 1910. évi népszámlálás I. rész. Bp. 1912. 579.

28 Uo. 69. köt. Az 1920. évi népszámlálás I. rész. Bp. 1923. 227. A Szőlők 1920 utáni fejlődése mérsékeltnek mondható. 1930-ban 2642 lakosa volt, tehát népessége 10 év alatt aránylag keveset emelkedett. Uo. 83. köt. Az 1930. évi népszámlálás I. rész. Bp., 1932. 317.

29 Békésmegyei Ellenzék, 1909. május 27. 3. A Mikolay-kert már előbb is megvolt, de csak ekkor nyitották meg a nagyközönség számára.

30 *Darvas* i. m. 30–31. és *Scheffer Gizella*: Orosháza földrajza. Szeged 1933. 12–14.

31 GYÁL. Képv. test. jkv. 25/1900.

32 Uo. 79/1904.

33 Uo. 189/1912.

34 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1849–1866. – 1865. május 21. (400 öl hosszúságban keményfa pallókat szereznek be járda céljára. 1–1 palló 1 láb széles, 3 hüvelyk vastag és 2 öl hosszú volt.) Tanácsülési jkv. 1866–74. 1870. augusztus 6. (800 öl pallót vásárol a község.) Békés, 1870. március 20. – 2–3. „Vidéki levelezés” P. sz. levele az orosházi palló-járdákról.

35 *Veres* i. m. 51.

36 *Veres* i. m. 50. – A lámpákhoz, Köcze János személyében, lámpagyújtogatót alkalmazott a község. GYÁL. Képv. test jkv. 112/1884.

37 GYÁL. Képv. test. jkv. 92 és 93/1905.

38 Uo. 38, 104/1898.

39 Békés, 1914. április 5. 6. old. „Hírek.”

40 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1866–1874. – 1874. április 15.

41 GYÁL. Képv. test. jkv. 131/1892.

42 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1866–74. – 1869. június 13. *László Elek* könyvében (Orosháza közegészségügyi viszonyai 1869–1896. Gyoma 1898.) hosszabban is megemlékezik Gyopáros kialakításáért folytatott küzdelmeiről.

43 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1866–74. – 1870. június 6.

44 Uo. és 1872. július 8.

45 Orosháza c. lap, 1877. április 29. *László Elek*: „Községi ügyek. Néhány szó Gyopárosról.” A vita további gyűrűzése: Uo. 1877. június 10. *Praznovszky Gyula*: Gyopáros. (Bakay szegedi kendergyáros tapasztalatai alapján helyteleníti a Gyopárosban szokásos kenderátztási módot, s a fürdővé fejlesztés mellett emel szót.)

46 GYÁL. Tanácskozmányi jkv. 1874–78. – 1877. június 15. (27/1877.)

47 Orosháza. 1877. július 21.

48 Orosháza. 1878. július 7. Brekeke: „Észlelések a Gyopárostó partján”. – A fürdő kiépítése mellett kardoskodott a tó egyik jeles vendége, a híres vásárhelyi nótaköltő *Nyizsnyai Gusztáv* is. (Orosháza, 1878. július 7. „Nyilvános köszönet”, Uo. 1878. július 21. Nyizsnyai levele. 1879-ben megint ellátogatott Gyopárosra.) Orosháza és Vidéke, 1879. január 12. Praznovszky Gyula vezércikke.

49 Orosházi Közlöny, 1880. július 18. „Különfélék” és Orosházi Újság, 1883. július 8. „Különfélék.”

50 Orosházi Újság, 1883. június 10. Tárca: „Orosházi csendélet”. 1885. május 3. „Gyopáros.”

51 GYÁL. Képv. test. jkv. 1883–86. – 54/1885.

52 A szakvéleményt közli: *Veres* i. m. 68.

53 GYÁL. Képv. test. jkv. 1883–86. – 62/1886. (július 24.)

54 Orosházi Újság, 1886. május 30.

55 Orosházi Újság, 1889: 25. sz.

56 Orosházi Újság, 1889: 34. sz. A Kerektónál gyógyította magát s közben népköltészeti gyűjtést folytatott századunk elején *Kálmány Lajos*, a nagy szegedi folklorista. Vö. még: GYÁL. Képv. test. jkv. 148/1912.

57 GYÁL. Orosháza község iratai 3204/1890.

58 GYÁL. Képv. test. jkv. 158 és 222/1893.

59 Uo. 36/1894.

60 Uo. 101/1894.

61 Uo. 48/1906. A szálloda terveit *Szél István* községi mérnök készítette. Vö. még: Orosházi Újság, 1906. június 3. és aug. 19.

62 GYÁL. Képv. test. jkv. 166/1906. 1909-ben a fürdőidényben napi 8 járat közlekedett Orosháza és Gyopáros között. (Uo. 49/1909.)

63 Uo. 83 és 109/1908; 56/1909.

64 Uo. 130/1904; 189/1908.

65 Uo. 244/1905. és 205/1908. 1905-ben 2462 K volt a tiszta jövedelem, 1908-ban 8167 K. A fizető vendégek száma 10 000-ról kb. 33 000-re nőtt egy idény alatt. – 1913-ban újabb szállodát is építtetett a község.

66 *Darvas* i. m. 28; *Scheffer Gizella* i. m. 12–14.

67 Vö. a 28. sz. jegyzet hivatkozásaival.

68 GYÁL. Képv. test. jkv. 94/1927.

69 Uo. 14/1936.

70 Uo. 193/1937. A Szent István út nyugati oldala az V. kerület, keleti oldala a Csizmadia Sándor útig a VI. kerület, a Csizmadia Sándor úttól a Szarvasi útig a VII. kerület.

71 A főbb adatok erre nézve: GYÁL. Képv. test. jkv. 258/1923.; 16, 34, 56/1924.; 41/1933. 312, 358/1936. Orosháza város. Első röpirat. Kiadja az Orosháza várossá szervezését előkészítő bizottság. Orosháza 1931. április. Mellékesen említjük meg, hogy a várossáalakulás gondolata már 1870-ben, 1896-ban és 1912-ben is felmerült, de nem a hivatalos községvezetés részéről, hanem főként a helyi sajtó cikkeiben.

72 GYÁL. Képv. test. jkv. 102/1940.

73 Uo. 429/1940.

74 Uo. 265/1946. (A felszabadulás utáni első rendezési terv előzményeinek ismertetéséből.)

75 Uo. 237/1946.

76 Uo. 307/1923; 94/1925.

77 Az általános képet ebben az időszakban frappánsan jellemzi: *Darvas* i. m. 29–35. Személyes tapasztalatok alapján festi meg a negyvenes évek elejének Orosházáját *Kovai Lőrinc*: Vadvíz. 2. kiad. Bp. 1954. c. regénye számos helyén (140–141, 186, 211–213.).

78 GYÁL. Képv. test. jkv. 182, 183/1945.; 1, 3, 4/1946.

79 Uo. 265/1946. Orosháza és Vidéke, 1946. november 8. „Hatalmas építkezések emelik városi rangra Orosházát”.

80 GYÁL. Békés megyei Földhivatal iratai, 91. csomó, 34. tételszám (Orosháza). Orosházi Földigénylő Bizottság iratai 481/1947.

81 GYÁL. Képv. test. jkv. 81/1948.

82 Orosházi Hírek, 1947. május 18. „Orosháza városiassá tételéről”.

83 GYÁL. Képv. test. jkv. 153/1947.

84 Uo. 280 és 282/1948.

85 Orosházi Hírek, 1949. május 11.

86 Orosházi Hírlap, 1959. november 12. „Orosháza város 15 éves távlati tervéről...”

87 Vö: *Eperjessy Kálmán*: Várostörténet az utcanevekben. Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. – Bp. 1937. 125–147. *Uő.*: A helynév a várostörténetben. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve. Szeged 1956. 23–35. Békés megyében egyedül Gyula utcaneveiről készült alapos feldolgozás: *Kobn Dávid*: Gyula város utcái és terci. Gyula 1937. – Példás munka, melynek néhány szempontját hasznosítottuk: *Vass Klára*: Buda német utcanevei. 1696–1872. Bp. 1929. (Német Phil. Dolg. 39.)

88 Az egyházi hirdetések során szükség volt a megkülönböztetésre, így az orosházi evangélikus egyház levéltárában őrzött „Házassági eljegyzéseket és Móríngolásokat Jegyző Könyv 1788–1835.” c. kötetben található bejegyzésekben sikerült utcanevekre bukkannunk. A köz-

igazgatási jegyzőkönyvekben csak 1819-től kezdve fordulnak elő az utcák nevei, ritkán és hiányosan.

89 Uo. 1789. október 18-i bejegyzés.

90 Uo. A bejegyzési dátumok hónap-nap szerinti idézését helykímélés céljából mellőzzük, egy-egy utcanév évenként 3–4 ízben fordul elő a 18. század utolsó tizedében, később még gyakrabban.

91 Uo.

92 1819-es, 1820-as, 1821-es és 1823-as előfordulások alapján összeállítva. Források: Szántó Kovács Múzeum. Prothocollum Causarum Per Judicis Oroshaziensis 1802–1820. – 1819. március 19-i (205. sz.), 1819. november 13-i (326. sz.) bejegyzések. GYÁL. Orosháza Helység Tanácsa Végzéseinek Jegyző Könyve 1820–1829. – 1820. november 4-i (3. sz.) és 1821. június 2-i (199. sz.) bejegyzések. Szegedi ÁL. Csanád megye lt. Szabó János alügyész után maradt iratok 84. sz. (1823-as orosházi tanúvallomási jkv.)

93 Balassa Pál: Orosháza múltja és jelenjének rövid vázlat. Arad, 1844. 15.

94 Szabó Ferenc: Békés megye helységeinek utcanévei a múlt század közepén. Gyula 1961. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai. Szerk. Dankó Imre. 22. sz.) 32.

95 Supkégel Mózes orosházi iparos feljegyzései. (Egyes részeit közölte Szabó Ferenc: Értekes adatok egy orosházi iparosmester családi feljegyzéseiben. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve, Orosháza 1960. 135–152. Az említett utcanév csak az eredeti kéziratban szerepel.)

96 GYÁL. Orosháza község iratai 1638/1878.

97 OL. Károlyi cs. lt. P. 392. Községi iratok: Orosháza. 1809. évi inventárium. A pintérháztól nem messze, a helység nyugati részén, 1807–8-ban egyébként 22 hold uradalmi szőlőt is ültettek.

98 E feltevést támogatja Petik Ambrus: Békés megye leírása 1784. Sajtó alá rendezte: Dankó Imre. Gyula 1961. 44., amely úgy említi, hogy a kvartélyház a helységen kívül, Gyula felől állott 1784-ben. Ez megfelel kb. a mai Zombai u.–Székács József u.–Csendes u. és a Dózsa György u. közötti területnek.

99 Vö. Szabó i. m. (Békés megye helységeinek utcanévei a múlt század közepén) 29–31.

100 Orosházi Újság, 1889: 34. sz. Békés, 1889: 36. sz. GYÁL. Képv. test. jkv. 83/1889.

101 Orosházi Újság, 1889: 35. sz. Békés, 1889: 37. sz.

102 GYÁL. Képv. test. jkv. 10/1897; 98/1896.

103 Uo.

104 Uo. 146/1898.

105 Uo. 18/1901.

106 *Zatykó András*: Az orosházi Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasókör 60 éves története. 1868–1928. Orosháza 1928. 11. GYÁL. Képv. test. jkv. 142/1903.

107 GYÁL. Uo. 263/1906.

108 Uo. 66/1909 és 314/1912.

109 Uo. 28/1913.

110 Uo. 130/1923.

111 Uo. 76 és 204/1929; 31/1930.

112 Uo. 216/1924.

113 Uo. 217/1924.

114 Uo. 75/1929.

115 Uo. 127/1937. Az 1938-as Orosházi Útmutató külön kis füzetben, mellékletként adja meg, hogy melyik helyrajzi számból milyen utca, hányas szám lett. (Címe: Az V. (tanya 191–243) és a VI–VII. (Szöllő) kerületek új házámozása.)

116 Uo. 184/1945. – Orosházi Hírek, 1945. július 9. *Tótb Kornél*: Mi van az utca-elnevezésekkel? Uo. 1945. július 27. *Szemeyei Pál*: „Orosháza község t. előljáráságának”.

117 GYÁL. Képv. test. jkv. 101/1948.

118 Szántó Kovács Múzeum. Prothocollum Causarum Per Judicis Oroshaziensis 1802–1820. – 1819. november 13. (326. sz. Az utcakapitányok beosztása tizedek szerint.) GYÁL. Orosháza község iratai 1185/1869.

Az 1869-es tizedbeosztás az alábbi volt:

I. tized	1– 91.	VII. -	547–637.
II. -	92–182.	VIII. -	638–728.
III. -	183–273.	IX. -	729–819.
IV. -	274–364.	X. -	820–909.
V. -	365–455.	XI. -	910–999.
VI. -	456–546.	XII. -	1000–1089.

XIII. - 1090-1179.	XVIII. - 1540-1629.
XIV. - 1180-1269.	XIX. - 1630-1719.
XV. - 1270-1359.	XX. Gyopárhalma 91.
XVI. - 1360-1449.	XXI. Csákó 30.
XVII. - 1450-1539.	

119 Orosházi Újság 1889: 13. sz. közli a szabályrendeletet. Uo. 1891: 38. és 39. sz.-ban gyakorlati alkalmazásáról esik szó. A kerületbeosztásnak ma már csak közigazgatási jelentősége van, (Az adóbefizetés nyilvántartása pl. eszerint történik.) A 4 régi kerületet egyébként a Rákóczi út-Dózsa György u. és a Tánácsis u.-Bajcsy-Zsilinszky u. vonalaival képzett osztással alakították ki.

120 Az egyik újságcikkben, amely a házszámozási rendszer megváltoztatását követeli, olvasható az alábbi példa: A IV. kerületben a községháza 3. szám, vele szemben az Alföld szálló már 420. A Vásárhelyi utcán a 19. szám után a 63. következik, s velük szemben van a 407. Nyílegyenes utcákon 4-5 féle számozás van, ahány mellékutca keresztezi. (Békésvármegyei Ellenzék, 1910. március 27. *Rencsisovszky Ferenc*: Községi érdekek. II. rész.) Egy másik példa, a III. kerületből: a 391. szám a helység közepén van, a 392. a Kiss István gödörnél. (Uo. 1911. január 8. *Rencsisovszky*: Programm.)

121 GYÁL. Képv. test. jkv. 154/1947.

122 Az itt következő részek külön meg nem jelölt adatait visszaemlékezésekből meríttem. Elsősorban *Fekete Sándor* 72 éves földműves, Orosháza, Töhötöm u. 3. sz. alatti lakos páratlanul megbízható emlékezőtehetségének termékei. Négy éve már, hogy a régi piacokról, temetőkről, házakról, helyszíni sétákkal egybekötve, s a fennmaradt írott forrásokkal egybevetve, adatokat jegyeztem le gazdag élettapasztalatából. Ezúton is fogadja leghálásabb köszönetemet. Értékes anyagot nyertem özv. *Bak Sándorné* 75 éves, háztb., *Bazsali György* 64 éves cipésmester, *Leczki István* 65 éves kerékgyártó, továbbá *Szász István* piacrendező (Városi Tanács) emlékezéseiből is. Szívességüket köszönöm. Számos vonatkozásban felhasználtam két kitűnő könyv szempontjait is: *Kiss Lajos*: Vásárhelyi híres vásárok. Szeged 1956., *Dankó Imre*: A gyulai vásárok. Gyula 1963. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 44-46. sz.)

123 GYÁL. Képv. test. jkv. 116/1925.

124 Uo. 87/1906.

125 Uo. 16 és 55/1891.

126 Békésvármegyei Ellenzék, 1908. június 14. „Hírek. Új rend a piacon.” Azelőtt a *csempedényárusok* voltak ott. 1908-ban a lebontott kat. templom mögé és a Meszesközbe helyezték őket. A *Meszesköz* neve onnan eredt, hogy ott a századfordulón kocsirol árulták a meszet.

127 GYÁL. Orosházi Ipartestület jkv. 1886–1895. 1886. június 24.

128 Uo. 1888. december 13. Néhány példa: 3 ölet foglalhatott a kovács, szűrszabó, rézműves, üveges, talicskás, bognár; 2 és fél ölet a szabó, asztalos, kádár, szíjgyártó, rostás; 2 ölet a cipész, németszűcs, bádogos, cukrász, kosárkötő, nőiszabó, géplakatos, ruhafestő, könyvkötő, papucsos; 1 és fél ölet a tímár, szűcs, hentes, kalapos, köteles, órás, késes, fésűs; 1 ölet a lakatos, pék, rézőntő, kaptafás, aranyműves stb.

129 GYÁL. Képv. test. jkv. 168/1949.

130 GYÁL. Tanácsülési jkv. 109/1880 és Orosháza község iratai 2984/1880.

131 Szántó Kovács Múzeum. Orosháza Helység Tanácsa Végzéseinek Jegyző Könyve 1829–1849. – 1829. március 7. (11. sz.) A helyi szempontból fontos végzés így hangzik:

„Mint hogy a *napszámókat* igen nehéz Házankint keresni akiknek arra szükségük volna, arra nézve, hogy mind a gazdák, akik ilyeneket fogadni akarnának, mind pedig a napszámósok is, akik el állani szándékoznának, egymást könnyebben megtalálhassák az

Határozatot

Hogy az templom előtt ki fog publicáltatni, hogy azok akik napszámba el állani szándékoznának, minden tartózkodás nélkül *álljanak ki Jókora Regvel a Piatzra*, hogy őket ottan meg találni, velek egyeségre lépni lehessen.”

132 GYÁL. Képv. test. jkv. 101/1925.

133 Uo. 215/1898.

134 Uo. 60/1908.

135 GYÁL. Orosháza község iratai 972/1906.

136 Orosházi evang. egyház lt. Egyházi gyűlések jkv. 1834–1871. – 1858. március 23. (641. sz.)

137 Uo. 1860. március 14. (81. sz.) *Veres* i. m. 104. A vizes temetőt egyébként 1904. körül számolták fel végleg, akkor vitték át onnan az alvégi temetőbe *Balassa Pál* tetemének maradványait és sírkövét is.

138 Az eldugott helyen álló emlékoszlopot – amely egyébként most is kitűnő állapotban van – szép feladat lenne olyan helyre vinni, ahol többen is láthatják. (Pl. az evangélikus templom kertjébe.)

139 Az egyes felekezetek külön temetőrészeiről is lehetne szólni. A katolikusoknak 1821 óta hasítottak ki külön részt. (*Veres* i. m. 127.)

140 GYÁL. Tanácsülési jkv. 1866–74. – 1872. július 8. Képv. test. jkv. 74/1899.

- 141 Uo. 1872. november 18., 1875. szeptember 19. 23/1877. 20/1884.
- 142 Orosháza község iratai 3821/1895.
- 143 Képv. test. jkv. 223/1893., 37/1894.
- 144 Uo. 133/1903., 63/1904., 129/1904., 156/1904.
- 145 Uo. 107, 134, 155/1907., 44/1908. Orosháza község iratai 1908. szám nélkül. A 19 és fél kishold területű Mikolay-kertet a község 60 000 koronáért vette meg.
- 146 Békés, 1870. június 26. „Vidéki levelezés.”
- 147 Uo. és GYÁL. Képv. test. jkv. 1875. február 20.
- 148 Uo. 159, 168/1899. Az áthelyezéssel az ev. egyházközség és a politikai község kettéválása e maradványban is megtörtént.
- 149 Szántó Kovács Múzeum. Prothocollum causarum Per Judicis Oroshaziensis... 1802–1820. – 1818. július 11. (123. pont), 1819. március 19. (203. pont.) Orosháza Helység Tanácsa Végzéseinek Jegyző Könyve 1829–1849. 165. oldal. (Bérük megállapítása.) GYÁL. Tanácsülési jkv. 1873. március 6. (Az addigi 2 toronyőr helyett négyet alkalmaznak.) Képv. test. jkv. 17/1903. (Fizetésük.)
- 150 Uo. 181/1905. és Békésvármegyei Ellenzék, 1913. március 9. „Srankó János.” Az orosházi múltnak ez az érdekes alakja tímármester volt fiatalabb éveiben. Nagyon népszerű volt, főként fanatikus Kossuth-szeretete miatt. Amikor Kossuth meghalt, eladta a lovait, hogy a temetésre elmehessen. Koporsóját is nemzetiszínűre festették.